

POSITION

TVIVLENS ETIK OG DET AT TRO PÅ SPØRGSMÅLETS SÆREGNE VÆRDI

KLAUS HØYER

Hvad er etisk at gøre? Både for samfund og discipliner er det i praksis ofte nemmere at blive enige om, hvad der er uetisk, end hvad der er god etik. Det er nemmere at pege på det forkerte end at blive enige om det rigtige. De etiske skræmmebilleder skifter dog over tid og sted, også i antropologien. Et eksempel synes nu ofte at stå stærkere end andre, nemlig nazisternes styre og deres hensynsløse koncentrationslejre. Det var uendeligt tragisk, hvad der foregik i Tyskland i 1930'erne og 1940'erne. Netop derfor er det også værd at indlede en diskussion af etik med at minde om, at det var nazisterne, der i 1939 indførte medicinsk etik som obligatorisk fag på lægeuddannelsen (Bruns & Chelouche 2017). I Tübingen var underviseren i faget Eugen Stähle, som aktivt var med til at tage livet af mindst 10.000 handicappede mennesker. For nazisterne handlede medicinsk etik om at samle lægestanden omkring nogle værdier, alle skulle være enige om. Målet var at sikre folkets sundhed og udbrede en bevidsthed om pligten til at holde sig sund. Hvis nazisterne ville bruge etikken til at samle lægestanden om nogle bestemte værdier, gør jeg mig med denne Position til fortaler for en opfattelse af etik, der ikke forsøger at propagandere bestemte værdier, alle kan samles om. Jeg er i stedet fortaler for en etik, som ikke samler, men som tvivler. For mig handler etikens væsen nemlig om spørgsmål frem for svar. I spørgsmålet bor en grundlæggende ydmyghed, og i denne ydmyghed mødes antropologiens epistemologiske og normative projekt. Det projekt har ikke én form eller én retning, men snarere en søgen efter form og retning i mødet med verden.

Jeg begyndte med et eksempel fra den medicinske etiks historie, fordi jeg er ansat på et sundhedsvidenskabeligt fakultet, og fordi jeg i årevis har studeret etik som reguleringsform på det medicinske område (Hoeyer 2005a; Hoeyer 2005b; Hoeyer & Hogle 2014; Hoeyer & Jensen 2013). Den medicinske etik er stærkt kodificeret, og måske derfor oplever jeg igen og igen, at gode kolleger viger tilbage fra at diskutere etiske spørgsmål i deres forskningsansøgninger og publika-

tioner og i stedet fokuserer på, hvordan de lever op til fastsatte regler, såsom at der foreligger informeret samtykke og godkendelse fra forskningsetisk komite. Reglerne er overholdt. Forsøget på at sikre minimumsstandarder for etik, som alle kan enes om, har – som jeg ser det – ført til en udvanding af den etiske diskussion. Antropologiens diskussion af forskningsetik har traditionelt være mindre kodeksorienteret, selv om det også er under forandring (Aagaard-Hansen & Johansen 2008; American Anthropological Association 2003; Amit 2000). Etikundervisning og diskussion af forskningsetik kan nemlig også tage form af refleksioner, overvejelser og tvivl i mødet med dilemmaer, der ikke har nogen åbenlyse løsninger. Personligt har jeg eksempelvis været meget inspireret af den måde at diskutere etik på, som kendetegnede en berømt debat mellem Nancy Scheper-Hughes og Roy D’Andrade i *Current Anthropology*, hvor to forskellige positioner blev skrevet op imod hinanden. De diskuterede, hvorvidt det antropologiske projekt nødvendigvis måtte tage udgangspunkt i værdier for at vælge sit genstandsfelt, eller om det netop ikke skulle være bestemt af værdier, men handlede om at forstå og ikke at forandre verden (D’Andrade 1995; Scheper-Hughes 1995). Her var to synspunkter, og jeg sympatiserede med begge – og jeg kunne ikke vælge mellem dem. Det producerede tvivl frem for vished og dermed en mere søgende tilgang.

Den antropologiske debat om forskningsetik har, når den har været bedst, på den måde kunnet stimulere selvransagelse og tvivl. Til tider har selvransagelsen imidlertid mere taget form af en slags flagellantisk øvelse, der har set med forargelse på fortidens synder, fx som bidraget til det britiske imperialistiske indirekte styre (Kuper 1999). Ethvert samarbejde med magtfulde instanser og organisationer opleves af nogle antropologer som potentielt betændt (Bourgois 1991), og jeg tror, at mange antropologer, der har besluttet sig for at arbejde med fx brugerundersøgelser i den farmaceutiske industri eller for danske eller udenlandske myndigheder, indimellem har oplevet at føle sig skrevet ud af det gode selskab som lejesvende for andres styringsprojekter (Price 2005; se også diskussionen i Cantwell, Friedlander & Tramm 2000). Hvis vi accepterer, at både Scheper-Hughes og D’Andrade har delvist ret, er der imidlertid altid et moralsk ansvar forbundet med den viden, vi laver, uanset hvem vi laver den for og i hvilke institutioner: Der er aldrig nogen ren og ubesmittet position (Giri 2000). Det giver også et ansvar at fravælge dialogen med industrien. Universitetsantropologien er som al anden forskning forankret i en given politisk-økonomisk-organisatorisk kontekst, og den kan også anklages for ikke at være engageret nok i rent faktisk at gøre noget for de mennesker, den undersøger – eller for at være for politisk i sin repræsentation. Jeg tror, det kan være lige så farligt for fagets både åndelige og sjælelige (epistemiske eller normative) sundhed med en alt for stærk og en-

tydig politisk overbevisning om, hvad der er det rigtige at gøre, som indimellem at samarbejde med industri og statsapparat. Det er bedre for faget at prøve mange forskellige veje af og være i dialog om deres respektive faldgruber. Altså at blive ved at tvivle, hvilken vej vi nu end vælger.

I kraft af min arbejdsplads og mine forskningsinteresser har jeg gennem årene haft det enorme privilegium at arbejde sammen med masser af etikere, jurister, læger og andre biomedicinske forskere. Mange af dem ønsker at fastlægge regler og udtale sig med vished om, hvad der er rigtigt og forkert. Den slags etik bliver ofte formuleret som guidelines eller internationale deklamationer, og i nogle tilfælde bliver de vedtaget af etablerede organisationer og håndhævet af dem. Det har aldrig været mit projekt. Omvendt har netop samarbejdet med de aktører, der ønsker regler, også lært mig, hvorfor det er vigtigt for dem, og hvorfor de tror på den vej. Mange gange har jeg hørt etikere, som med stor indsigt har kunnet fortælle om baggrunden for deres argumentation i givne principper eller grundlæggende værdier. Det er måske disse møder, som gør, at jeg har responderet på opfordringen til at skrive denne Position og har skrevet den på denne måde – netop som en etisk position frem for en antropologisk diskussion. Det har dog samtidig gjort det tydeligt for mig, at jeg ikke ville kunne gøre helt det samme som etikerne. Jeg kan ikke overbevise mig selv om, at jeg ville kunne vælge „rigtigt“ – finde de rigtige grundprincipper eller det rigtige normative udgangspunkt. Det giver ikke mening for mig at tro, at lige præcis de værdier, jeg har valgt, skulle give det, jeg skriver, en særlig relevans for andre end mig. De værdier, interesser og dilemmaer, som jeg artikulerer i min forskning, er i stedet nogen, jeg identificerer i feltet. Selv om jeg har eksperimenteret med forskellige former og argumenttyper, opfatter jeg grundlæggende mit videnskabelige projekt som forankret i at undersøge, hvem der har noget på spil. Værdier er ikke „mine værdier“, men nogen, jeg finder som en moralsk orientering hos de mennesker (eller dyr eller økosystemer), som jeg studerer. Værdier bliver altså ikke vigtige, bare fordi de betyder noget for mig personligt. Det betyder også, at jeg er forpligtet på at fortælle om værdier, jeg ikke deler, men som er på spil for dem, som bliver berørt af de praksisser, jeg undersøger (se også Hastrup & Elsass 1990). Det hænger sammen med, at for mig handler forskningen først og fremmest om at gentænke de problemer, folk kæmper med – ikke at designe løsninger, alle vil være tilfredse med. Det kræver oprigtig interesse i, hvad det er, aktørerne oplever som problemer, også selv om jeg ikke er overbevist om det gode i deres projekt.

Det betyder selvfølgelig ikke, at selve det videnskabelige projekt er værdifrit, eller at det ikke afspejler en form for position. Det situerer bare værdierne et andet sted. De kommer fx frem i den måde, jeg vælger at trække tråde mellem be-

givenheder, mennesker, politikker og effekter på, som måske ellers ikke bliver forbundet. Sådanne tråde skabes af spørgsmål. Jeg spørger således hele tiden, når jeg undersøger en given politik eller en teknologisk forandring: Hvem og hvad påvirkes af det her? Hvem har noget på spil? Er der nogen eller noget, som ikke bliver hørt og set? Disse spørgsmål afspejler selvfølgelig en etisk position, navnlig en form for demokratisk orientering (Fox 2000), men jeg er mig også bevidst, at der er træk af visse former for eksistentialisme og af den form for humanisme, som Erasmus fra Rotterdam – som tvivlens store fortæller – gjorde sig til talsmand for. Det er dog ikke positionen og dens rigtighed i egen ret, der er vigtig for mig, og jeg har ingen ambition om, at alle skal dele denne position. På mange måder er selve ordet position her for så vidt upræcist, da jeg netop vægter *relationen* til dem, jeg undersøger, frem for positionen, jeg gør det ud fra. Det er altså en bevægelse og en forbindelse frem for et stabilt udgangspunkt. I den type bevægelse er ingen aktør eller værdi automatisk vigtig – eller aldrig vigtig. Denne orientering betyder også, at den svage og den stærke kan bytte position (Nugent 2003), fordi effekterne af de praksisser, man undersøger, kan ramme aktører, der ellers traditionelt ses som del af eliten, fx læger eller administratorer. Resultatet af en analyse kan godt være, at jeg ender med at argumentere for eller imod givne politikker, men det vil være forankret i et argument om, at disse politikker har betydning for de mennesker, jeg undersøger, ikke om jeg personligt kan lide dem eller ej.

Jeg ønsker ikke, at alle gør som jeg. Det er fint, der også er nogen, som arbejder ud fra helt bestemte overbevisninger, og som vil lave guidelines og deklamationer, selv om jeg selv helst undgår det og personligt tror, at regelbaseret etik risikerer at undergrave selve den etos, som skaber ansvarlig forskning. Det kan jo være, jeg bare tager fejl. Jeg anerkender også, at der kan være et befordrende fællesskab i at samles om positive værdier såvel som skræmmebilleder. Nazisternes forbrydelser er jo også et skræmmebillede for mig. Kernen af etikens væsen er dog for mig stadig tvivlen. Jeg tror på spørgsmålets kraft. På at nysgerrighed rummer ydmyghed – for selv om den nysgerrige videnskabsmand ofte er blevet brugt som skræmmebillede i populærkulturen (som en dr. Frankenstein uden respekt for menneskelige ofre i sin jagt på videnskabelige svar), er ægte nysgerrighed for mig, som en forsker, der studerer mennesker, også en normativ nysgerrighed. Hvad er godt for andre? Hvad betyder noget i deres liv? Uden et strejf af den nysgerrighed bliver vores forskning ikke „god“, hverken i normativ eller epistemologisk forstand. Denne form for spørgsmålets etik er ikke fuldstændig relativistisk (se også Geertz 2000:21-67), for det begynder i en respekt af en absolut karakter: respekten for egenværdien af de liv, vi undersøger – selv når vi ikke i udgangspunktet forstår dem. Derfor skal vi værne om vores tvivl på samme

måde, som vi skal opdyrke og styrke den grundlæggende nysgerrighed, der var årsagen til, at mange af os blev antropologer i første omgang.

Litteratur

- American Anthropological Association
2003 Code of Ethics of the American Anthropological Association.
- Amit, Vered
2000 The University as Panopticon. Moral Claims and Attacks on Academic Freedom. In: M. Strathern (ed.): *Audit Cultures. Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy*. Pp. 215-35. London: Routledge.
- Bourgois, Philippe
1991 Confronting the Ethics of Ethnography. Lessons from Fieldwork in Central America. In: F.V. Harrison (ed.): *Decolonizing Anthropology. Moving Further toward an Anthropology for Liberation*. Pp. 111-27. Arlington, USA: Association of Black Anthropologists/AAA.
- Bruns, Florian & Tessa Chelouche
2017 Lectures on Inhumanity. Teaching Medical Ethics in German Medical Schools Under Nazism. *Annals of Internal Medicine* 166:591-95.
- Cantwell, Anne-Marie, Eva Friedlander & Madeleine Tramm
2000 Introduction. In: A.-M. Cantwell, E. Friedlander & M. Tramm (eds): *Ethics and Anthropology. Facing Future Issues in Human Biology, Globalism, and Cultural Property*. Pp. vii-xx. New York: The New York Academy of Sciences.
- D'Andrade, Roy
1995 Moral Models in Anthropology. *Current Anthropology* 36(3):399-408.
- Fox, Richard
2000 Hearing Where We're Coming From. Ethically and Professionally. In: A.-M. Cantwell, E. Friedlander & M. Tramm (eds): *Ethics and Anthropology. Facing Future Issues in Human Biology, Globalism, and Cultural Property*. Pp. 1-8. New York: The New York Academy of Sciences.
- Geertz, Clifford
2000 Available Light. *Anthropological Reflections on Philosophical Topics*. Princeton: Princeton University Press.
- Giri, Ananta
2000 Audited Accountability and the Imperative of Responsibility. Beyond the Primacy of the Political. In: M. Strathern (ed.): *Audit Culture. Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy*. Pp. 173-95. London: Routledge.
- Hastrup, Kirsten & Peter Elsass
1990 Anthropological Advocay. A Contradiction in Terms? *Current Anthropology* 31: 301-11.
- Hoeyer, Klaus
2005a Studying Ethics as Policy. The Naming and Framing of Moral Problems in Genetic Research. *Current Anthropology* 46:71-90.
2005b The Role of Ethics in Commercial Genetic Research. Notes on the Notion of Commodification. *Medical Anthropology* 24(1):45-70.

- Hoeyer, Klaus & Linda F. Hogle
 2014 Informed Consent. The Politics of Intent and Practice in Medical Research Ethics. *Annual Review of Anthropology* 43:347-62.
- Hoeyer, Klaus & Anja Marie Jensen
 2013 Transgressive Ethics. Professional Work Ethics as a Perspective on “Aggressive Organ Harvesting”. *Social Studies of Science* 43(4):599-619.
- Kuper, Adam
 1999 *Anthropology and Anthropologists. The Modern British School.* London: Routledge.
- Nugent, Stephen
 2003 The Yanomami. Anthropological Discourse and Ethics. In: P. Caplan (ed.): *The Ethics of Anthropology. Debates and Dilemmas.* Pp. 77-95. London: Routledge.
- Price, David H.
 2005 America the Ambivalent. Quietly Selling Anthropology to the CIA. *Anthropology Today* 21(5):1-2.
- Scheper-Hughes, Nancy
 1995 The Primacy of the Ethical. Propositions for a Militant Anthropology. *Current Anthropology* 36(3):409-20.
- Aagaard-Hansen, Jens & Maria Vang Johansen
 2008 Research Ethics across Disciplines. *Anthropology Today* 24(3):15-19.